

О.В. РОМАНЕНКО
(Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна)

Методичне забезпечення аналізу використання нематеріальних активів підприємства

Визначено роль нематеріальних активів у розвитку промислових підприємств та їх впливу на результативність діяльності. Опрацювання наукової літератури з проблем аналізу використання НМА дало можливість розробити етапи аналізу та визначити зміст аналітичних робіт на кожному етапі. Значну увагу приділено обґрунтуванню необхідності аналізу гудвілу та особливостям аналізу НМА в умовах інтегрованих підприємств. Наголошено на необхідності упорядкування процедур оцінки та обліку НМА, що і слугуватиме основою їх аналізу.

Ключові слова: нематеріальні активи, методика, стратегічний аналіз.

О.В. РОМАНЕНКО
(Киевский национальный экономический университет
имени Вадима Гетьмана
г. Киев, Украина)

Методическое обеспечение анализа использования нематериальных активов предприятия

Определена роль нематериальных активов в развитии промышленных предприятий и их влияние на результативность деятельности. Обработка научной литературы по проблемам анализа использования НМА позволило разработать этапы анализа и определить содержание аналитических работ на каждом этапе. Значительное внимание уделено обоснования необходимости анализа гудвила и особенностям анализа НМА в условиях интегрированных предприятий. Подчеркнута необходимость упорядочивания процедур оценки и учета НМА, что и составит базис для их анализа.

Ключевые слова: нематериальные активы, методика, стратегический анализ.

O. V. ROMANENKO
(Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,
Kyiv, Ukraine)

Methodological Provisions for Analysis of Business Intangible Assets Use

The article determines the role of intangible assets in an enterprise development and their impact on the business efficiency. A comprehensive study of scientific literature on IA usage analysis has enabled the stages of these analysis and defined the content of the analytical work on each stage. The paper is largely focused on proving the necessity of carrying-out the goodwill analysis and determining the specifics of IA analysis for integrated enterprises. A significant stress is made on the need for regulation of IA evaluation and accounting procedures which would serve as the basis of the analysis.

Keywords: intangible assets, methods, strategic analysis.

Постановка проблеми. Протягом останніх років спостерігається стійка тенденція переходу від економіки, що базується на матеріальних активах до створення підприємств, які зорієнтовані перш за все

на нематеріальні активи. Відповідно важливим об'єктом обліку та аналізу діяльності господарюючих суб'єктів стають нематеріальні активи (НМА). Особливо це стосується машинобудівних

підприємств, конкурентоспроможність продукції яких, в умовах досягнутого рівня НТП, визначається змістовними характеристиками НА, які і формують основу продукції. Як свідчить звітність провідних машинобудівних корпорацій світу нематеріальні активи займають досить вагоме місце (до 10-15%) у складі активів.

Зростання ролі нематеріальних активів з позицій поточних, а особливо перспективних результатів діяльності зумовлює необхідність розробки методичних підходів до їх аналізу, який за спрямованістю та змістом можна охарактеризувати як стратегічний.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням оцінки, аналізу ролі нематеріальних активів у розвитку підприємств, однак у фрагментарному вигляді, певну увагу приділяють як зарубіжні, так і вітчизняні науковці.

Саме цю проблематику досліджують американські вчені Каплан Р. та Нортон Д. [3, С.10], Рейлі Р. [7], Холл Р.[11]. Федулова Л.І. наголошує, що «... те, чого немає в бухгалтерському балансі, стає набагато ціннішим за те, що в ньому є» [9, с.20].

Безпосередньо проблеми організаційно-облікового забезпечення аналізу нематеріальних активів досліджуються Єрмаковою Н.А. [2], Стрельченко А.В. [8]. У праці Мар'янової М.П. [5] піднімається проблема недооцінки та ігнорування вітчизняними підприємствами ролі нематеріальних активів. Для того, щоб можна було проводити аналіз використання нематеріальних активів необхідно визначити вартість нематеріальних активів, підходи до цього процесу систематизовані в роботі Мамонтової Н.А. [4]. Роль нематеріальних активів у створенні цінності компанії досліджується у роботі Боярко І.М. та Самусевича Я.В. [1], Федорович [10], інших.

Однак системно питання методичних підходів до аналізу нематеріальних активів на достатньому рівні не висвітлено.

Мета статті – узагальнення існуючих підходів та розробка рекомендацій щодо методичного забезпечення стратегічного аналізу використання нематеріальних активів промислових підприємств.

Основні результати дослідження. Нематеріальні активи – немонетарні активи, які не мають матеріальної форми, можуть бути ідентифіковані та знаходяться на підприємстві з метою використання протягом понад один рік для виробництва, торгівлі, в адміністративних цілях або надання в оренду іншим особам [6].

Сучасний світовий ринок машино-технічної продукції висуває чіткі кількісно-якісні вимоги щодо технічних характеристик продукції кожного підприємства, яке реалізує стратегію зовнішньоекономічної експансії. Відтак для вітчизняних підприємств актуальності набирає питання розширення структури і складу нематеріальних активів, формування методичного

забезпечення аналізу їх використання у виробничому процесі.

Мета стратегічного аналізу нематеріальних активів підприємства полягає у визначенні поточного та перспективного впливу нематеріальних активів на результативність діяльності підприємства.

Основними завданнями аналізу нематеріальних активів, на нашу думку, є: визначення потреби підприємства в нематеріальних активах; вивчення можливостей збільшення обсягів та розширення видового складу нематеріальних активів; дослідження причинно-наслідкових залежностей впливу нематеріальних активів на результативність функціонування підприємства; оцінювання роботи підприємства з формування нематеріальних активів; визначення ефективності використання наявних нематеріальних активів.

Якість аналізу залежить від джерел інформації. За останні роки у зарубіжних підприємств збільшилась кількість нематеріальних активів, які відображаються у фінансовій звітності. Актуальним питанням при цьому залишається питання оцінки нематеріальних активів, яка здійснюється на основі доходного, витратного, порівняльного або ринкового підходів.

Основними джерелами аналізу нематеріальних активів вітчизняних підприємств є форми фінансової та статистичної звітності, зокрема, ф.1 «Баланс», ф.5 «Примітки до річної фінансової звітності» та форма статистичної звітності №1-інновація. Вказані форми за змістом повинні надавати досить детальну інформацію щодо НМА, порівняно, наприклад, зі звітністю, складеною за МСФЗ. Однак інформація навіть у цих формах переважно відсутня. Це означає, що або підприємства не володіють нематеріальними активами, або те, що їх визнання, оцінка та облік не має належного організаційного забезпечення. Саме тому, проведення аналізу використання нематеріальних активів на вітчизняних підприємств потребує не лише методичного, а й організаційно-облікового забезпечення.

Однак в даному дослідженні зупинимося виключно на основних етапах аналізу нематеріальних активів та наведемо їх схематично на рис. 1.1.

На першому етапі необхідно провести аналіз потреби підприємства в нематеріальних активах. Потреба підприємства в нематеріальних активах визначається на основі порівняння технічних характеристик продукції підприємства та його конкурентів.

В якості узагальнюючого показника, що характеризує забезпеченість підприємства в нематеріальних активах може стати їх частка у складі активів підприємства та порівняння з аналогічними показниками підприємств-конкурентів. Інформація щодо обсягу витрат на науково-дослідні та дослідницько-конструкторські розробки (НДКР) відображається в балансах багатьох зарубіжних підприємств у складі інших необоротних активів.

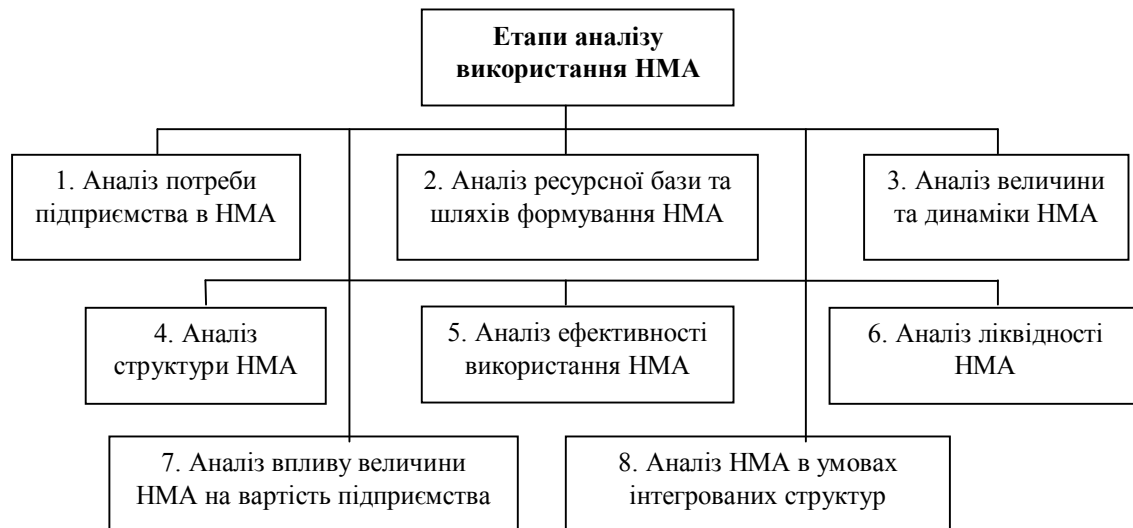

Рис. 1. Етапи аналізу використання нематеріальних активів (джерело: складено автором)

Наступним етапом аналізу нематеріальних активів є аналіз ресурсної бази та шляхів формування нематеріальних активів на підприємстві.

Потреба в ресурсах для формування нематеріальних активів залежить від варіанту отримання нематеріального активу. Так, існує декілька шляхів одержання нематеріального активу: придбання окремого нематеріального активу, створення НМА шляхом проведення досліджень або здійснення власних розробок, придбання активу в процесі придбання існуючого підприємства. В залежності від способу одержання НМА відбувається визначення потреби підприємства у ресурсах, що необхідні для створення НМА, зокрема, фінансових, трудових. У відповідності з класичною методикою аналізу використання трудових ресурсів необхідно провести аналіз діяльності працівників, які зайняті створенням та використанням НМА (їх частку у загальній чисельності працівників, їх професійний склад, витрати на їх заробітну плату, продуктивність тощо). Аналіз джерел фінансування процесу придбання НМА слід провести в розрізі внутрішніх та зовнішніх джерел. Оскільки інвестиції в НМА носять довгостроковий характер обов'язковим стає обґрунтування доцільності таких вкладень для підприємства та їх окупності.

Проведення аналізу динаміки витрат на науково-дослідні та дослідницько-конструкторські роботи дає можливість оцінити спроможність підприємства щодо створення НМА власними силами. Також потрібно проаналізувати, у разі наявності, динаміку зовнішніх інвестицій у інші підприємства та проекти, спрямовані на реалізацію інноваційних проектів, які підприємство не спроможне реалізувати самостійно.

Значна кількість машинобудівних підприємств в якості засобу одержання нематеріальних активів застосовує процес об'єднання та переходу до інтегрованих структур. В умовах інтегрованих за галузевою ознакою підприємств питання високої вартості нематеріальних активів вирішується за рахунок спільного використання базисних знань,

отриманих шляхом придбання ліцензій, при цьому і ресурси для їх придбання формуються корпорацією в цілому.

Третій етап аналізу передбачає дослідження величини та динаміки вартості нематеріальних активів досліджуваного підприємства. Для оцінки динаміки величини нематеріальних активів доцільно використати такі показники як темп росту базисний та темп росту ланцюговий. Важливим вартісним показником, який характеризує значимість НМА є частка вартості НМА у структурі собівартості продукції. За даними Приміток до фінансових звітів і за ПСБО і за МСФО можна відстежити не лише наявність, а й рух та амортизацію НМА.

На четвертому етапі проводиться аналіз структури НМА. Поділ НМА на окремі групи для потреб аналізу може також здійснюватись відповідно з наступними критеріями: за строками корисного використання, за рівнем правового захисту, за престижністю, за рівнем використання у виробництві, за напрямками вибуття, інші.

Для цілей бухгалтерського обліку НМА використовується класифікація, в тому числі представлена у ф.№ 5 (розділ 1 Нематеріальні активи) в розрізі наступних груп: права користування природними ресурсами, права користування майном, права на об'єкти промислової власності, авторське право та суміжні з ним права, незавершені капітальні інвестиції в нематеріальні активи, інші нематеріальні активи.

Аналіз структури НМА за строками корисного використання має значення з позицій визначення потреби підприємства в тих, чи інших їх видах. Так аналіз структури НМА за рівнем захисту дає можливість зробити висновок щодо зниження чи зростання частки активів, які мають захист ліцензіями, патентами, авторськими правами.

Наступний етап аналізу – це аналіз вибуття НМА, який проводиться в динаміці загалом та у зв'язку з наступними причинами: а) списання після закінчення терміну служби; б) списання раніше встановленого

строку служби; в) продаж (уступка) виключних прав; г) безкоштовна передача нематеріальних об'єктів.

Певну увагу в процесі аналізу складу НМА підприємств слід приділити і аналізу гудвілу. Гудвіл підприємства – це притаманний йому унікальний внутрішній ресурс, що характеризує приріст вартості підприємства, який досягається, перш за все, за рахунок ефективного управління. В теорії та практиці обліку гудвіл повинен розглядатись з точки зору його оцінки та з точки зору відображення у звітності. Однак згідно ПСБО 8 «Нематеріальні активи» гудвіл не відносить до складу нематеріальних активів. І хоча у балансі (згідно вітчизняних ПСБО) виокремлені рядки 065 «гудвіл» та 075 «гудвіл при консолідації», однак інформація переважно відсутня. А, наприклад, американські корпорації впевнено відображають гудвіл і у складі необоротних матеріальних, і у складі фінансових активів. Частка гудвілу за даними звітності американських машинобудівних підприємств може досягати 20%. Відповідно питання оцінки, обліку та аналізу гудвілу на вітчизняних підприємствах потребує подальших досліджень.

П'ятий етап передбачає ефективність використання нематеріальних активів. Нематеріальні активи створюються та купуються з метою забезпечення позитивного ефекту діяльності підприємства, який буде відображатись в показниках результативності операційної діяльності. Оскільки підприємства володіють різноманітними НМА визначити ефективність використання кожного безпосередньо найменування дуже складно. Тому ефективність витрат на НМА повинні оцінюватись з позиції: збільшення обсягів виробництва та реалізації, зниження рівня витрат та собівартості продукції, збільшення обсягу доходу, підвищення ефективності використання всіх видів ресурсів підприємства.

Загалом позитивним вважається вплив НМА, якщо темпи росту виручки від реалізації продукції або прибутку випереджають темпи росту нематеріальних активів. Рентабельність нематеріальних активів оцінюється на основі відношення прибутку від реалізації до середньорічної вартості НМА. Для потреб стратегічного аналізу важливим є дослідження ефективності використання окремих видів НМА

Нематеріальні активи, якими володіє підприємство доцільно оцінити з позицій ліквідності, що і формує шостий етап аналізу. Нематеріальні активи, які мають високий рівень захисту, тривалий термін експлуатації, а отже характеризуються здатністю створювати економічні ефекти в майбутньому, мають високий рівень ліквідності, і навпаки. Загалом НМА за рівнем ліквідності можна розділити на три групи: високоліквідні, середньо ліквідні, низьколіквідні. Оцінюючи рівень ліквідності всіх активів підприємства НМА традиційно відносять до низьколіквідних, оскільки у нас вважається, що їх значно складніше реалізувати порівняно з оборотними активами та іншими необоротними.

Висновки. Загалом запропоновані методичні рекомендації щодо аналізу використання НМА дають

можливість включити НМА, в якості об'єкта, в систему комплексного аналізу діяльності підприємства, що дасть можливість визначити їх місце у розвитку підприємства. Більш нагальна потреба в організаційному розвитку аналізу використання НМА виникне після упорядкування процедури оцінки та обліку, та реального визнання їх ролі в контексті забезпечення стратегічного розвитку підприємства.

В якості перспективних напрямів розвитку методики аналізу використання НМА в статті наведено етап аналізу впливу вартості НМА на вартість підприємства та етап аналізу використання НМА в інтегрованих структурах.

4 Список використаних джерел

1. Боярко І.М. Роль нематеріальних активів у створенні цінності компанії / І.М. Боярко, Я.В. Самусевич // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 3(117). – С. 86-94.
2. Ермакова Н.А. Организационно-учетные аспекты анализа состояния движения нематериальных активов в вертикально-интегрированных структурах / Н.А. Ермакова, А.Р. Газизова // Экономический анализ: теория и практика. – 2009. – № 16(145). – С. 25-30.
3. Каплан Роберт С. Стратегические карты. Трансформация нематериальных активов в материальные результаты: / Роберт С. Каплан, Дейвид П. Нортон // Пер. с англ. – М.: ЗАО «Олимп – Бизнес», 2005. – 512 с.
4. Мамонтова Н.А. Новітні підходи до визначення вартості нематеріальних активів / Н.А. Мамонтова // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 5(107). – С. 228-235.
5. Мартянова М.П. Нематериальные активы предприятия / М.П. Мартянова, Т.Г. Ширина // БизнесИнформ. – 2010. – № 3(2). – С. 71-72.
6. МСФО (IAS) 38 "Нематериальные активы" [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.ade-solutions.com/IFRS_portal.html.
7. Рейли Р. Оценка нематериальных активов / Р. Рейли, Р. Швайс : пер. с англ. Бюро переводов Ройд. – М.: ИД «КВИНТО-УОНСАЛТИНГ», 2005. – 792 с.
8. Стрельченко А.В. Виды нематериальных активов предприятия. Устранение недостатков в системе их учета / А.В. Стрельченко, С.С. Матющенко // БизнесИнформ. – 2011. – № 3. – С. 89-87.
9. Федулова Л.І. Методичні аспекти оцінки інтелектуального капіталу компаній / Л.І. Федулова // Проблеми науки. – 2006. – № 9. – С. 17-20.
10. Федорович Т.В. Финансовая отчетность как индикатор инвестиционной привлекательности корпораций / Т.В. Федорович // Экономический анализ: теория и практика. – 2008. – № 12(117). – С. 29-35.
11. Hall R. The strategic analysis of intangible resources / Richard Hall // Strategic Management Journal, Vol.13, 1992. – p. 135-144.